

**Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej dr Ireny Słodkowskiej pt.
„Komitety Obywatelskie 1989-1992. Rdzeń polskiej transformacji” (Warszawa 2014)**

1. Sylwetka kandydatki

Kariera naukowa Ireny (Inki) Słodkowskiej odbiega od klasycznego modelu dominującego w polskim świecie akademickim. Po ukończeniu w 1980 r. studiów socjologicznych na Uniwersytecie Warszawskim pracowała bowiem przez wiele lat jako dziennikarka i redaktorka (m. in. „Więzi” i „Przeglądu Katolickiego”). Dopiero w 1993 r., kiedy została zatrudniona w Instytucie Studiów Politycznych PAN, jej aktywność zawodowa zbliżyła się do prowadzenia badań naukowych. Jednak także i wówczas, zostając kierownikiem Archiwum Partii Politycznych ISP PAN, Irena Słodkowska skoncentrowała się bardziej na działalności dokumentacyjnej, nie zaś na prowadzeniu samodzielnych badań naukowych. Dopiero przygotowanie na początku minionej dekady pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Szackiego rozprawy doktorskiej pt. „Społeczeństwo obywatelskie na tle historycznego przełomu. Polska 1980-1989” i jej obronę w 2003 r. w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego wypada uznać za ostateczne wejście na drogę kariery naukowej.

2. Charakterystyka dorobku naukowego

Rozprawa doktorska Ireny Słodkowskiej, która ukazała się drukiem – w poprawionej, rozszerzonej wersji – w 2006 r., zawiera socjologiczną analizę przemian jakie dokonały w społeczeństwie polskim w okresie od rewolucji solidarnościowej lat 1980-1981, aż po przełom ustrojowy 1989 r. W centrum zainteresowania Autorki znalazło się zagadnienie społeczeństwa obywatelskiego i różnych form jego aktywności, w tym zwłaszcza podziemnych struktur związkowych, komitetów samopomocy oraz grup parafialnych i sąsiedzkich. W książce tej

starła się wykazać, że elementy społeczeństwa obywatelskiego mogą się pojawić i funkcjonować także w państwie autorytarnym jakim była PRL w latach 80. minionego wieku.

Po obronie rozprawy doktorskiej zainteresowania habilitantki skoncentrowały się na problematyce związanej z dokumentowaniem kolejnych kampanii wyborczych w III Rzeczypospolitej oraz badaniami nad przebiegiem pierwszej fazy transformacji ustrojowej Polski, analizowanej w szczególności przez pryzmat ruchu komitetów obywatelskich. Na pierwszym polu działalności, otwartym zresztą jeszcze przed obroną doktoratu z chwilą objęcia kierownictwa Archiwum Partii Politycznych ISP PAN, głównym jej dokonaniem pozostaje monografia poświęcona pierwszym wolnym wyborom parlamentarnym z 1991 r. oraz piętnaście wydawnictw dokumentów dotyczących: programów partii politycznych z lat 1989-1991 (edycja dwutomowa), kolejnych kampanii prezydenckich (1995, 2000, 2005, 2010), parlamentarnych (1989 – edycja dwutomowa, 1991, 1993, 1997, 2001, 2005, 2007, 2011) oraz wyborów do Parlamentu Europejskiego (2004, 2009). W przypadku siedmiu z tych wydawnictw habilitantka była samodzielnie ich redaktorem oraz autorem wstępu, natomiast w pozostałych wystąpiła jako współredaktor (wraz z Magdaleną Dołbakowską), natomiast wstępy przygotowali inni autorzy.

Wydawnictwa te tworzą bardzo ważny cykl źródeł do historii politycznej III Rzeczypospolitej i bez ich uwzględnienia trudno sobie wyobrazić poważne studia nad dziejami tego okresu. Dowodzi tego tak znaczące źródło jak stosowana obecnie w procedurach grantowych Narodowego Centrum Nauki baza Publish or Perish, określająca poziom cytowalności prac napisanych i zredagowanych samodzielnie przez habilitantkę (tzw. indeks Hirscha) na stosunkowo wysokim w naukach humanistycznych poziomie h-7. Szkoda jednak, że w większości przypadków tomy dokumentów przygotowanych przez dr Słodkowską zostały poprzedzone przez nią niezwykle lakonicznym wstępem, zwykle liczącym zaledwie 4-5 stron, które trudno uznać za wystarczające omówienie nie tylko przebiegu danych wyborów, ale nawet tylko zamieszczonych w danym tomie dokumentów. Za słabość tych publikacji wypada też uznać brak przypisów redakcyjnych, zawierających wyjaśnienia różnych kwestii szczegółowych. Wyjątek od tej zasady – zarówno pod względem przypisów, jak i rozmiarów wstępu – stanowi dwutomowe wydawnictwo „Wybory 1989. Dokumenty strony solidarnościowo-opozycyjnej” (t. 1: Kwatera główna, Warszawa 2009; t. 2: Regiony, Warszawa 2011). W przypadku tego wydawnictwa zarówno wstęp, jak i poziom opracowania redakcyjnego dokumentów nie budzą moich zastrzeżeń.

Opublikowana w 2011 r. przez Wydawnictwo Sejmowe książka dr Słodkowskiej „Wybory ‘91” to wprawdzie zwięzła, bo licząca wraz z aneksami 99 stron dużego formatu (ich

istotną część zajmują ilustracje), ale sprawnie napisana popularyzatorska praca na temat genezy, przebiegu i rezultatów wyborów do Sejmu i Senatu z 1991 r. Autorka wykorzystała do jej przygotowania całą najistotniejszą literaturę przedmiotu, druki parlamentarne oraz niektóre tytuły prasy partyjnej, zrezygnowała natomiast z zebrania relacji oraz pogłębienia analizy o zachowane – przynajmniej w przypadku niektórych partii politycznych – archiwa prywatne oraz relacje uczestników. Dlatego też pracę tę odbieram jako istotny, ale jednak tylko wstęp do dalszych, bardziej pogłębionych studiów nad złożonym zagadnieniem pierwszych wolnych wyborów parlamentarnych w dziejach III RP.

Skromnie przedstawia się dorobek habilitantki w kategorii obejmującej artykuły oraz rozdziały w pracach zbiorowych. Ich wykaz obejmuje – poza wspomnianymi już krótkimi wstępami do tomów dokumentów – zaledwie cztery samodzielne artykuły (z czego żaden nie ukazał się w punktowanym czasopiśmie z listy publikowanej przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego), 13 haseł biograficznych opublikowanych w „Słowniku biograficznym Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku” pod red. W. Roszkowskiego i J. Kofmana (doczekał się on też edycji anglojęzycznej jako „Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in Twentieth Century”, Armonk - New York – London 2008) oraz współautorstwo kilkudziesięciu krótkich biogramów we wspomnieniach Marii Walewskiej na temat reformy rolnej. Nieco lepiej przedstawia się natomiast aktywność dr Słodkowskiej jako referentki, bowiem w latach 2007-14 wystąpiła na jedenastu konferencjach naukowych, natomiast dorobek dydaktyczny ogranicza się do przeprowadzenia jednosemestralnego konwersatorium dla studentów politologii w Collegium Civitas oraz pojedynczych wykładów wygłaszanych w ramach Akademii Artes Liberales.

Ten stosunkowo niewielki dorobek dydaktyczny rekompensuje do pewnego stopnia wspomniana już duża aktywność habilitantki jako organizatora i kierownika unikalnego Archiwum Partii Politycznych ISP PAN, z którego zbiorów skorzystało już wielu badaczy prowadzących studia nad życiem politycznym w Polsce po 1989 r., a także jej działalność jako sekretarza Rady Programowej projektu „Archiwa Przełomu 1989-1991”. W roli kierownika Archiwum Partii Politycznych ISP PAN dr Słodkowska wielokrotnie przygotowywała analizy i dokumentację dotyczącą polskiej sceny politycznej dla krajowych i zagranicznych ośrodków naukowych i analitycznych. Dowodem jej aktywności na polu dokumentowania transformacji systemu politycznego Polski jest też jej udział jako kierownika w projekcie badawczym dotyczącym dokumentów ruchu obywatelskiego z lat 1989-1991, zatwierdzonym na lata 2014-2018 w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

3. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Na tle dotychczasowych dokonań naukowych dr Słodkowskiej zdecydowanie wyróżnia się jej obszerna praca „Komitety Obywatelskie 1989-1992. Rdzeń polskiej transformacji” (Warszawa 2014, ss. 486), która stała się podstawą wszczęcia procedury habilitacyjnej. Napisanie tej rozprawy ułatwiły Autorce nie tylko jej wcześniejsze badania (w tym zwłaszcza przygotowanie wspomnianego już dwutomowego wyboru źródeł „Wybory 1989. Dokumenty strony solidarnościowo-opozycyjnej”), ale i zatrudnienie w l. 1989-1990 w Zespole ds. Współpracy z Komitetami Obywatelskimi Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, w którym pracowała w sekcji ds. informacji i sekcji ds. samorządów, a następnie w l. 1991-1994 w roli konsultantki ds. partii politycznych w Biurze Studiów i Analiz Senatu RP. Wspominam o tym, ponieważ mamy do czynienia z dość szczególnym przypadkiem, gdy rozprawa habilitacyjna jest poświęcona wydarzeniom w których części uczestniczyła sama Autorka. Stan taki ma zarówno swoje dobre, jak i złe strony. Do zalet należy z pewnością naturalna orientacja habilitantki w opisywanym temacie (w tym także możliwość weryfikacji różnych informacji ze źródeł w oparciu o własną pamięć), osobista znajomość niektórych bohaterów wydarzeń i ich kontekstu, wreszcie możliwość dotarcia do innych ich uczestników. Z tej możliwości dr Irena Słodkowska rzeczywiście skorzystała, gromadząc m.in. na potrzeby swej rozprawy relacje ponad czterdziestu świadków.

Równocześnie jednak osobiste zaangażowanie Autorki w opisywane sprawy rodzi szereg zagrożeń, wśród których najpoważniejszym może być odejście od zasady dążenia do obiektywizmu. Na tyle, na ile mogłem to sprawdzić podczas lektury recenzowanej pracy i bez prowadzenia w tej materii dodatkowych badań, stwierdzam jednak, że dr Słodkowska dobrze poradziła sobie z tym zagrożeniem. Nie zauważyłem bowiem, by odchodziła w sposób otwarty od wyводу o charakterze naukowym i próbowała włączać do tekstu nacechowane emocjonalnie sformułowania, co niestety zdarza się niekiedy autorom próbującym łączyć rolę badacza dążącego do bezstronności z przeszłością uczestnika wydarzeń, którego wspomnienia i związane z tym emocje mają z natury rzeczy subiektywny charakter.

Dzieje ruchu komitetów obywatelskich, stworzonych u schyłku epoki PRL przez działaczy „Solidarności”, należą do najważniejszych, a zarazem słabo dotąd zbadanych aspektów procesu przemian politycznych w Polsce zapoczątkowanych w 1989 r. Nie ulega dla mnie wątpliwości, że praca dr Słodkowskiej w znaczący sposób poszerza stan wiedzy na ten właśnie temat, przede wszystkim za sprawą szerokiego wykorzystania materiałów

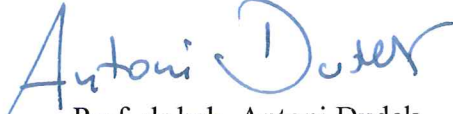
archiwalnych pozostałych po ruchu komitetów obywatelskich oraz skonfrontowania zawartych w nich informacji ze wspomnieniami ich działaczy oraz innymi źródłami. W przeciwieństwie do zdecydowanej większości autorów, którym zdarzało się wcześniej pisać o ruchu komitetów obywatelskich głównie w kontekście kampanii przed wyborami czerwcowymi z 1989 r., dr Słodkowska skoncentrowała swoją uwagę na późniejszym okresie. Uważam to za jak najbardziej uzasadnione rozwiązanie, bowiem to właśnie w okresie istnienia rządu Tadeusza Mazowieckiego (a zatem od września 1989 r. do końca 1990 r.) komitety obywatelskie odgrywały najistotniejszą rolę w procesie transformacji ustrojowej. Autorka pokazuje ich działalność na kilku płaszczyznach, wskazując na rolę komitetów nie tylko w przemianach stricte politycznych, takich jak odbudowa samorządu (w tym zwłaszcza wybory z 1990 r.), czy rozwój prasy lokalnej, ale także ekonomicznych, kulturalnych i oświatowych. Pisze też sporo o parlamentarnej emanacji ich ruchu czyli Obywatelskim Klubie Parlamentarnym, który – w większym zresztą stopniu niż regionalne komitety – stał się swoistym inkubatorem dla rodzącego się systemu partyjnego III Rzeczypospolitej.

Dr Słodkowska szczegółowo i w większości przypadków wyczerpująco omówiła kolejne fazy rozwoju ruchu komitetowego, a także towarzyszące im spory i konflikty, poczynając od nie wprowadzonej ostatecznie w życie decyzji Krajowej Komisji Wykonawczej „Solidarności” z 17 czerwca 1989 r. o likwidacji wojewódzkich KO, a kończąc na udziale resztek ruchu obywatelskiego zdeintegrowanego w czasie tzw. wojny na górze w wyborach parlamentarnych z października 1991 r. Wprawdzie mocno dyskusyjne wydają mi się niektóre z jej konkluzji, jak np. przesunięcie daty rozłamu w ruchu komitetów obywatelskich z czerwca na październik 1990 r., czy też pogląd, iż dopiero to wydarzenie „rozpoczęło proces formowania na posolidarnościowej scenie politycznej ugrupowań o określonej identyfikacji polityczno-partyjnej” (s. 368), co pomija mający miejsce jeszcze w 1989 r. proces tworzenia się tak ważnych w pierwszej połowie lat 90. ugrupowań jak Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe czy Kongres Liberalów (późniejszy KLD). Nie umniejsza to jednak w moim przekonaniu w istotniejszy sposób wartości całej pracy. Mamy bowiem do czynienia z dziełem dojrzałym, logicznie skonstruowanym, bogato udokumentowanym oraz napisanym – co może zaskakiwać w kontekście pierwotnego wykształcenia habilitantki – w konwencji dominującej przy opisywaniu dziejów politycznych, nie zaś tej stosowanej najczęściej przez socjologów przy analizie dziejów społecznych. Mamy zatem w tej pracy dużo informacji stricte faktograficznych, a także wykazów i wyliczeń, czego pozbawiona była np. rozprawa doktorska habilitantki, koncentrująca się raczej na prowadzeniu rozważań teoretycznych. Zestawienie obu tych prac pokazuje, że dr Słodkowska potrafi uprawiać w ramach nauk humanistycznych różne

metody badawcze, co nie jest umiejętnością szeroko rozpowszechnioną i z pewnością przemawia na jej korzyść.

4. Wniosek końcowy

Konkludując stwierdzam, że dokonania naukowe dr Ireny Słodkowskiej, w tym zwłaszcza jej pracę „Komitety Obywatelskie 1989-1992. Rdzeń polskiej transformacji” oceniam pozytywnie. Art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm. Dz. U. z 2005 r. nr 164, poz. 1365 oraz w Dz. U. z 2011 r. nr 84, poz. 455) głosi, że do „postępowania habilitacyjnego może zostać dopuszczona osoba, która posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej”. W moim przekonaniu rozprawę habilitacyjną dr Ireny Słodkowskiej można uznać za taki właśnie „znaczny wkład” w rozwój badań nad historią najnowszą Polski i dlatego opowiadam się za dopuszczeniem jej do dalszych stadiów przewodu habilitacyjnego.

Prof. dr hab. Antoni Dudek